

Jacob Bøggild and Jens Henrik Holm

The Constant Gardener

English Summary

H. C. Andersen's tale »The Gardener and the Royal Family« appears to be one of his very straightforward ones, the irony in it of a satirical and therefore stable kind. Moreover, it seems obvious that the tale is an allegory about the miscredited artist, one such as Andersen conceived himself to be, as well as about the political changes in Denmark in the latter part of the 19th century. Still, it has engendered conflicting views amongst its critics. This fact has prompted Ib Johansen to hail it as a »strong« text in the sense of Harold Bloom. This article expands on Johansen's view in seeking to tease out in what aspects of the text this strength might be grounded. The answer we offer is that it is grounded in the figure of the gardener, who remains a blank surface, so to speak, and subsequently represents a radical openness to interpretation. This, we further argue, brackets the aforementioned possibilities for an allegorical reading of one or the other kind. Previous readings by Peer E. Sørensen, Johan de Mylius and Ib Johansen are discussed in the process. Furthermore, we discover the Hegelian dialectic between the master and the slave to be an operative force in the text. What comes forth, we believe, is an added awareness of the specific nature of the revolutionary force of Andersen's irony, measured also in contrast to the irony of another tale of his, »The Storm Shifts the Sideboards«, even in a case where it, at a first glance, appears to be of a facile and easily decipherable kind.

Jacob Bøggild

Lektor, Nordisk institut, Aarhus Universitet.

Jens Henrik Holm

Stud. mag., Nordisk Institut, Aarhus Universitet.

The Constant Gardener

Om kampen om anerkendelse og den artige revolution i H. C. Andersens »Gartneren og Herskabet«

»og han var saa forskrækket, for at den skulde gaae i Stykker, for saa havde han gjort en ganske artig Volte!«

H. C. Andersen, »Den flyvende Koffert«

H. C. Andersens historie »Gartneren og Herskabet« (1872) hører for en første betragtning ikke til de mest udfordrende for den litterære fortolker. Ironien i historien forekommer mest at være af satirisk art og derfor at være forholdsvis stabil.¹ Samtidig lader den sig uden vanskeligheder udlægge både som en gængs selvbiografisk allegori af andersensk aftapning, med en kunstnerproblematik i centrum, samt som en social-samfundsmæssig allegori, hvis omdrejningspunkt er de politiske omvæltninger i Danmark i Andersens samtid omkring grundlovens indførelse i 1848, samt den nationale besindelse og samling efter nederlaget i 1864. Men det er på den anden side allerede to mulige udlægninger, som der ikke umiddelbart er nogen nær forbindelse imellem. Oven i købet har Johan de Mylius undervejs i sit arbejde med Andersens forfatterskab ændret sit syn på, hvilken af disse udlægninger, der må tilkendes forrang. I artiklen »Samfundets naturhistorie – om »Alt paa sin rette Plads!« og »Gartneren og Herskabet«² konstaterer de Mylius, at

»»Gartneren og Herskabet« handler, som enhver nogenlunde opvakt læser ved, om kunstnerens, dvs. Andersens egne, kvaler med at blive anerkendt af den hjemlige kritik, som han jo trods alt er afhængig af« (A, p. 44).

Den omtalte social-samfundsmæssige allegori, som dog vies mest opmærksomhed i artiklen, udnævnes til blot at være en ramme omkring denne uopslidelige topos i Andersens forfatterskab – eller i hvert fald i tolkningen af det – og omtales videre som »en hastigt skitseret samtids-historie«. I *Forvandlingens pris*³ skriver han til gengæld:

»At man i øvrigt med lethed kan genkende Andersen selv og hans forhold til det danske publikum i historien om gartneren (der ligesom sin forfatter har et folkeligt »-sen«-navn, her altså Larsen), er en anden ting, ubestrideligt, men i og for sig også distraherende i forhold til historiens overordnede, strukturelt baserede udsagn« (p. 282).

Hvor ustabiliteten er lokaliseret i dette tilfælde, i teksten eller hos dens fortolker, giver denne forskydning selvsagt ikke noget endegyldigt fingerpeg om.

Imidlertid ignorerer Peer E. Sørensen i sin læsning af historien i *H. C. Andersen og herskabet*⁴ helt den selvbiografiske kunstnerallegori og samtidig de specifikke danmarkshistoriske forankringspunkter for den social-samfundsmæssige allegori. For Sørensen handler teksten om klassebestemte økonomiske magtrelationer, og den udpeger, hævder han, et revolutionært perspektiv som en utopisk mulighed i, hvad der er den givne virkelighed. At historien kan danne afsæt for så forskellige tolkninger, foranlediger Ib Johansen til, i artiklen »Fortællingen som vækstrum«, at udnævne den til at være en »stærk« tekst i Harold Blooms forstand, en tekst, som »(...) i den grad er i stand til at fremprovokere indbyrdes modstridende læsninger«, og som derfor øjensynlig besidder »ganske særlige kvaliteter«.⁵

Det skal være denne artikels påstand, at Johansen har ret. Efter vores opfattelse er »Gartneren og Herskabet« i realiteten en endnu stærkere tekst, end nogen af dens omtalte læsere helt har fået øjnene op for. Hvilket, som der her bliver læst, er ensbetydende med, at den er mere ustabil i sin ironi, end det umiddelbart lader til. På et andet punkt er vi ligeledes enige med Johansen, nemlig når det gælder det forhold, at den hegelske anerkendelsesdialektik er uomgængelig at komme ind på i en analyse af historien.⁶ Til gengæld er vi ikke overbeviste om, at den er gennemsyret af den bitterhed, som både de Mylius, Sørensen og Johansen, med hver deres accentueringer, finder er på færde i teksten. Før vi kommer ind på disse forhold, vil vi imidlertid identificere og kommentere de to oplagte allegoriseringsmuligheder, som vi har været inde på.

Den miskendte kunster?

Som de Mylius påpegede, har historiens gartner et folkeligt og aldeles uprætentiøst »-sen«-navn, Larsen. Allerede dette forhold lader sig med lethed associere til dens forfatter, Andersen. Og lige som Andersen følte sig miskendt af sit danske publikum og sine angivelige velyndere, møder gartneren kun kritik af og manglende forståelse for sine bestræbelser og frembringelser fra sit herskabs side. Tre episoder fremhæver dette forhold.⁷

Først berømmer herskabet nogle æbler og pærer, købt inde hos byens bedste frugthandler, de har fået serveret andetsteds, og opfordrer gartneren til at anskaffe pødekviste. Da gartneren forhører sig hos frugthandleren, viser det sig, at det er de æbler og pærer, han selv har leveret til samme, som der er tale om. Herskabet nægter at tro ham, og han må indhente skriftlig forsikring. Dernæst er det nogle vidunderlige meloner, herskabet har smagt ved en middag ved hoffet, som de opfordrer gartneren til at skaffe nogle kerner fra. Igen kommer det for en dag, at det er gartnerens egne meloner, det drejer sig om. Og igen må han indhente skriftlig attest for at blive troet.

Endelig stiller gartneren en blomst fra artiskokplanten til pynt oppe i de herskabelige stuer. Herskabet falder i svime over den og omtaler den endda som »Hindostans Lotus«. Den unge prinsesse, der kommer på besøg, bliver lige så begejstret og får blomsten foræret. Herskabet går ned i haven for selv at plukke en magen til, men de kan ikke finde et eksemplar. Da de spørger gartneren, hvor den befinder sig, henviser han dem til køkkenhaven. Dette vækker stor skandale. Herskabet føler sig snydt og, værre endnu, at de har »prostitueret« sig over for den unge prinsesse. Følgelig undskylder de mange gange over for hende og forsikrer hende om, at gartneren har fået en alvorlig irettesættelse. Men hun modtager ikke undskyldningen og finder overhovedet ikke, at gartneren har forløbet sig. Tværtimod, siger hun, har han:

»(...) lukket vore Øine op for en Pragtblomst, vi slet ikke lagde Mærke til, (...) viist os Deiligheden der, hvor vi ikke faldt paa at søge den! (...)«.⁸

Herskabet modtager altså gartnerens frembringelser lige så kritisk og forbeholdent, som Andersen oplevede, at hans hjemlige publikum modtog hans værker. Og ganske som i Andersens tilfælde går det lettere for Larsen at blive berømmet efter fortjeneste i udlandet, hvortil både æbler, pærer

og meloner eksporteres og dér kaster glans over herregårdens navn, end tilfældet er i forhold til dele af det hjemlige miljø.

At læse disse episoder som elementer i en selvbiografisk allegori af bemeldte art er som sagt oplagt, hvorfor vi ikke her skal hæfte os videre derved.

Nationalromantik?

Lige så indlysende forekommer det, som også nævnt, at indlæse en socialsamfundsmæssig allegori i historien, som har med politiske og sociale omvæltninger, samt et bittert nederlag i 1864 at gøre. Fra historiens begyndelse gøres det klart, at herskabet er repræsentanter for *l'ancien régime*. De omtales som højadelige, deres slægt har et våben, som er hugget i sten over porten til herregården, og i den gamle, oprindelige del af haven finder man buksbomhække, der er klippet til i krone- og pyramideform. Det er, som Ib Johansen også påpeger, den barokke, franske havestil, der dominerer billedet her, den friere engelske, som romantikerne opvurderede på den franskes bekostning, har ikke vundet indpas.

Herskabet er dog ikke mere knyttet til gården, end de kun bor der i sommertiden. Dette kan skyldes, at de, som der står, ejer adskillige gårde. Men når det fremhæves, at herregården oser af hygge og bekvemmelighed indeni, kunne man også få en anden tanke. Muligvis har de tillige en residens i byen, hvor de mere komfortabelt kan tilbringe vintermånederne. Under alle omstændigheder fremstår herskabet, i kraft af fremhævelsen af hygge og bekvemmelighed, som borgerliggjorte i en vis udstrækning. Der er ikke meget adelsmæssig forpligtelse over at prioritere sådanne kvaliteter. Allerede dette forhold lader sig med lethed relatere til Andersens samtid, hvor adelens privilegerede position i praksis var en saga blot, og hvor kun den del af den, som havde forretningsmæssigt talent og dermed kunne få den nedarvede kapital til at yngle, havde reel magt og indflydelse – på det borgerlige samfunds præmisser, forstås. En proces, som havde været længe undervejs, og som selvsagt havde ikke så lidt at gøre med omvæltningerne i 1848 og enevældens ophør.

Det er ligeledes værd at bemærke, at det alene er Larsen og prinsessen, der fremstår som individualiserede personer. Herskabet, vi må formode der er tale om mand og kone, citeres gentagne gange i historien, og stort set altid for nedladende kommentarer over for eller om Larsen, men aldrig som andet end et kollektiv. Det er hver eneste gang et »de«, som taler, som var det med kun én stemme. Igen aner man, at det borgerlige samfunds normer og ideologi, med det enkelte foretagsomme individ i centrum, er på vej frem, mens det gamle regimes slægtsbundne identitet

er ved at gå i opløsning.

Adelens reelle magtesløshed udstilles endvidere emblematiske i kraft af de fugle, råger og krager, der bebor de gamle træer i haven, som Larsen gerne vil have fældet:

»Her byggede fra umindelige Tider en Vrimmel skrigende Raager og Krager: det var en heel Fugleby, og Fuglene vare Herskabet, Eidendomsbesidderne, Herresædets ældste Slægt, det egentlige Herskab paa Gaarden. Ingen af Menneskene dernede kom dem ved, men de taalte disse lavt gaaende Skabninger, uagtet disse imellem knaldede med Bøsse, saa det krillede i Fuglenes Rygrad, saa at hver Fugl fløi op derved i Forskrækkelse og skreg: »Rak! Rak!« (HCAE, p. 170-71).

Man kan diskutere, om der egentlig er tale om besjæling her. Er ud-sagnene om, at fuglene er det »egentlige Herskab« og akkurat tåler de laveregående mennesker eksempler på dækning, således at det er deres opfattelse, der gengives, eller er der tale om ironiske kommentarer fra fortællerens side? Det er ikke let at besvare spørgsmålet, men fortælleren skal vi siden vende tilbage til. Under alle omstændigheder har herskabelige fugle af ældgammel slægt på ingen måde magt som de måske har agt. Så snart der lyder et geværskud, kan de ikke gøre andet end at flagre forskræmte op og råbe »Rak!«⁹ De har, som det viser sig senere i historien, hvor stormen fælder de gamle træer, intet at stå imod med over for revolutionære tiltag.

Den historiske proces, hvor adelen må opgive sine privilegier og afgive magt til borgerskabet, begrænser sig imidlertid ikke til det danske domæne. Tværtimod. Anderledes forholder det sig, motivisk set, med Larsens havemæssige indsats efter just nævnte storm, der rydder den plads, de gamle træer og buksbombhækkene, som træerne kvaser i faldet, havde lagt beslag på. Sit nyvundne spillerum udnytter han på denne måde:

»Han rejste her en Tykning af Væxter, Hjemlands-Planter fra Marken og Skoven.

Hvad ingen anden Gartner havde tænkt paa i rig Fylde at plante ind i Herskabshaven, satte han her i den Jord hver skulde have, og i Skygge og i Solskin som hver Art behøvede det. Han plejede i Kjærlighed og det voxte i Herlighed.

Enebærbusken fra den jydsk Hede løftede sig, i Form og Farve som Italiens Cypres, den blanke piggede Christtjørn, altid grøn, i Vinterkulde og i Sommersol, stod deilig at see. Foran groede Breg-

nerne, mange forskellige Arter, nogle saae ud som vare de Børn af Palmetræet, og andre, som vare de Forældre til den fine, deilige Plante-væxt, vi kalde Venushaar« (*HCAE*, p. 175).

Og mange andre planter og blomster fra den vilde danske natur vinder ligeledes indpas i haven.

Den tidligere omtalte franske havestil erstattes på denne måde af en langt mere romantisk ditto. Men samtidig er det nationalromantiske islæt understreget. Der er, som der står, tale om »Hjemlands-Planter«. Denne dyrkning – og dyrkelse – af den hjemlige flora er det, som foregrebet, nærliggende at udlægge som et billede på den nationale besindelse og samling efter nederlaget i 1864. Man kunne mene, at teksten ligefrem oser af en nationalromantisk hørm, der ellers synes at ligge Andersen, den i egen optik i hjemlandet så miskendte kunster, fjernt. Før man vrænger for meget på næsen deraf, bør man imidlertid lægge mærke til de sammenligninger, der indgår i det citerede. Enebærbusken sammenlignes med Italiens cypres, nogle af bregnerne med palmetræet. Det fremmede og eksotiske spiller i kraft heraf med i billedet og relativiserer accentueringen af det hjemlige. Ligeledes planter Larsen også rækker af franske pæretræer som et mere konkret fremmed indslag. For nu kan det under alle omstændigheder slås fast, at det fremmede indgår i den palet, hvormed det tilsyneladende så entydigt nationalsindede billede males.

Fortsættelsen synes på den anden side entydigt at sætte nationalromantisk trumf på:

»Istedetfor de to gamle, bladløse Træer, blev sat en høi Flagstang, hvor Danebrogen vaiede, og tæt ved endnu en Stang, hvor i Sommertid og Høstens Tid Humleranken med sine duftende Blomster-Kogler snoede sig, men hvor i Vinteren, efter gammel Skik, blev ophængt en Havre-Kjærv, at Himlens Fugle kunde have Maaltid i den glåde Juul« (ibid.).

Det rum, hvor *l'ancien régime* tydeligst kom til visuelt udtryk, bliver nu stedet, hvor gammel folkelig skik holdes i hævd. I *Forvandlingens Pris* lægger de Mylius ikke fingrene imellem i sin udlægning af denne passage:

»Det er første og eneste gang i forfatterskabet, at man mærker Grundtvig og alt hans væsen som nærværende. Humlestangen hører hjemme i bondehaven, flagstangen er et udtryk for den ny, demokratiske tids overtagelse af retten til at markere sig med nationens

flag. Det nationale, det human-kristelige og det landsby-folkelige er skrevet ind i den aristokratiske jordbund sammen med den foragede vilde, hjemlige natur. Der står en glans af Grundtvig og højskoleånd over disse linjer i historien om den gamle herregårdshaves forvandling.« (A, p. 285)

Umiddelbart er det vanskeligt at være uenig. Dannebrog og humlestang taler for sig selv uden iblanding af nogen fremmed eller eksotisk andenstemme. Og udtrykket »den glade Juul« smager unægtelig af det human-kristelige. Ligesom motivet med et vintermåltid til fuglene kan give mindelser om en stort set samtidig sang, der også hylder det landlige og folkelige, nemlig »Marken er mejet«, hvor linjen »Fuglen og den fattige skal også være mæt« som bekendt indgår.

Hos Andersen står der imidlertid »Himlens Fugle«. Og lige præcis den detalje er måske prægnant i sammenhængen. Udtrykket kan tænkes at skulle understrege, at fuglen ikke er bundet af det nationale og stedlige, men tilhører himlen og frit kan flyve, hvor den vil. Dertil er der muligvis en bibelsk reference af mere universel art på færde. Som bekendt er det liljen på marken og fuglen under himlen, som man skal se til, eftersom de, som Kierkegaard gentagne gange understregede i sine udlægninger af dette skriftsted fra det Ny Testamente, i deres ubekymrethed for den dag i morgen er forbillede og læremestre.¹⁰

Men på den anden side har Grundtvig selv brugt udtrykket i en salme fra 1840, »For bønder Himlens Fugle mer«, hvor første strofe lyder således:

»For Bønder Himlens Fugle meer
End for de Store sjunge,
Som heller lee ad Fuglens Fjer,
End lytte til hans Tunge.«

Hvad udtrykket skal tages til indtægt for i sammenhængen, hvis det overhovedet skal tages til indtægt for noget, er således stort set lige så svævende som fuglen selv. Men som vi har været inde på, er fortællerens diskurs i historien til gengæld ikke spor svævende for en første betragtning, hvilket vi nu vil stille skarpt på.

Stabil ironi?

Fortælleren er ideligt medkommenterende og distribuerer rundhåndet diverse valoriseringer, som kan guide læserens opfattelse af, hvad der for-

tælles. Om Larsen får vi således at vide, at han var »god i Hjertet, god i Embedet« (*HCAE*, p. 171), mens det om prinsessen hedder, at »klog og hjertensgod var hun« (*HCAE*, p. 173). Intet lægger op til, at disse udsagn skal læses som ironiske.

Og der hvor fortælleren åbenlyst er ironisk, har ironien som sagt en satirisk brod, som efter alt at dømme forlener den med en høj grad af stabilitet. Lad os give tre eksempler.

Når der står, at:

»En Dag lod Herskabet ham [Larsen, vores anm.] kalde og sagde i al Mildhed og Herskabelighed, at de Dagen forud hos fornemme Venner havde faaet en Art Æbler og Pærer (...)« (*HCAE*, p. 171).

så er man som læser ikke i tvivl om, at mildheden ikke skal opfattes som et herskabeligt fortrin. Og når det hedder, at:

»I Efteraaret blev det en forfærdelig Storm; den tog til ud paa Nat-ten, saa voldsomt, at mange store Træer i Udkanten af Skoven bleve rykkede op med Rod, og til stor Sorg for Herskabet, Sorg, som de kaldte det, men til Glæde for Gartneren, blæste de to store Træer om med alle Fuglerederne« (*HCAE*, p. 174).

er tilføjelsen »Sorg, som de kaldte det« så umiddelbart afkodelig, at prædikaten ironi tilnærmelsesvis er fejlplaceret. Mere åbenlyst ironisk, men ikke stort vanskeligere at afkode, er slutreplikken om herskabet:

»Men de vare slet ikke stolte deraf! de følte de vare Herskabet, de kunne sige *Larsen* op, men det gjorde de ikke, de vare gode Men-nesker og af deres Slags er der saa mange gode Mennesker, og det er glædeligt for enhver *Larsen*« (*HCAE*, p. 176).

Faktisk er det, som påpeget, kun i allerede citerede afsnit, der omhandler fuglene, at fortællerens diskurs er en anelse sværere at få hold om, dog uden at fortolkeren for alvor risikerer at komme på glatis.

Hvis der er en ironisk ustabilitet i »Gartneren og Herskabet«, er årsagen hertil med andre ord ikke lokaliseret hos fortælleren på nogen direkte måde. Det er kort sagt ikke det, han fortæller, der gør udslaget. Hvis der *er* noget udslag, kan det derfor kun bero på, hvad der *ikke* fortælles. Og den mest mørkelagte plet i historien, det der berettes mindst om, er i realiteten, hvad der foregår i Larsens indre. Vi hører en del om, hvad herskabet tænker og mener, men næsten ikke noget om, hvad der rører sig i

Larsen. Specielt når han igen og igen udsættes for herskabets nedladende behandling, er teksten demonstrativt tavs om, hvad han egentlig føler og tænker derved. I det ydre, som altså er alt hvad vi hører om, fremstår han fornøjet og tjenstvillig, lige meget hvor urimeligt herskabet ter sig over for ham. Skal der skriftlig attest til for at blive troet, jamen så af sted på raske fjed for at indhente en sådan. Det er i først og fremmest i denne forstand, at Larsen i historien optræder som en *constant gardener*.¹¹

At nærme sig en forståelse af det potentielt fordækte spil, der foregår imellem gartneren og hans herskab, vil kræve en lille ekskurs om anerkendelsens dialektik hos Hegel.

Anerkendelse

Afsnittet herom i *Åndens Fænomenologi* omhandler momenter i selvbevidsthedens tilblivelse i Hegels særlige historiske optik. Hegels grundlæggende antagelse er, at selvbevidstheden som udgangspunkt ikke er noget i sig selv. Kun ved at vinde anerkendelse fra en anden selvbevidsthed kan den få et positivt indhold. Men dette behov for at spejle sig i den anden betyder samtidig, at selvbevidstheden er fastholdt i et afhængighedsforhold af noget uden for den selv. Den kan ikke blive hvad den for enhver pris vil være: selvberørende. Den anden selvbevidsthed er derfor en trussel på samme tid, som den er en forudsætning. Kampen for og om anerkendelse er derfor en kamp på liv og død, der mellem ligebyrdige antager form af en paradoksal skruestik, hvor den andens undergang er synonym med den egne ditto.

Man kan dårligt lade det blive ved en sådan situation, og det gør historien da heller ikke, som Hegel anskuer den. Efterhånden opstår et stratificeret samfund, der er karakteriseret ved arbejdsdeling og dermed forbundet standsmæssig opdeling. Arbejdet er i det hele taget en yderst central kategori i denne historieforståelse, som Marx som bekendt senere overtager og på nogle punkter vender på hovedet. Nuvel, afsnittet om anerkendelsens dialektik omhandler mere specifikt den form for samfund, der er opdelt i herrer og slaver, *Herrschaft und Knechtschaft*.

Arbejdsdelingen er selvsagt ganske klar i et sådant samfund, slaven yder og herren nyder – frugten af slavens arbejde. I det lange løb er denne fordeling imidlertid ikke til fordel for herren. Igennem sit arbejde, hvorved han negerer tingen/materien i dens umiddelbarhed for at lade den genopstå i produktets forvandlede form, vinder slaven nemlig, selv om det produkt, han skaber, ikke tilhører ham men herren, en vigtig forudsætning for den positive selvbevidsthed. Det er hos Hegel igennem arbejdet, at mennesket skaber sig, sidstnævnte udtryk opfattet aldeles utvetydigt.

Herren derimod, som blot nyder, høster ingen sådan gevinst. Men dialektikken stopper ikke her.

Slaven er nemlig også underlagt en absolut autoritet i form af den herre, der har hånd og halsret over ham. Dette er i sig selv et formidabelt og frygtindgydende billede at spejle sig i, men ifølge Hegel er det i sidste instans en endnu større autoritet, herren kommer til at inkarnere for slaven:

»For trældommens bevidsthed har ikke næret angst for dette eller hint eller frygtet dette eller hint øjeblik, men har følt angst for hele sit væsen. For den har oplevet frygten for døden, *den absolutte herre*.«¹²

Og dette er et altafgørende moment for at selvbevidstheden ret kan blive til:

»Hvis bevidstheden formes uden den første absolutte frygt, er den blot en forfængelig selvcentreret betydning, i og med at dens form, eller dens negativitet, ikke er negativiteten i sig – hvorefter dens formning ikke kan give den en bevidsthed om sig selv som væsen« (ÅF, p. 136).

Herren er altså både i forhold til arbejdet og i forhold til den anden selvbevidsthed afskåret fra at konfrontere den negativitet, foruden hvilken der ikke kan skabes nogen genuin positivitet, endsigse en positiv selvbevidsthed. I det længere løb kan resultatet for hans vedkommende altså ikke blive andet end dekadence og, som der stod i det just citerede, selvcentreret forfængelighed, mens slaven efterhånden oparbejder en mere og mere positivt ladet selvbevidsthed. Det er et sådant stof, som potentielle opstande og revolutioner er gjort af.

Den form for revolution, der forekommer i »Gartneren og Herskabet« skal vi inden længe komme ind på. Men først vil vi, som varslet, sætte fokus på forholdet i historien mellem Larsen og hans herskab med denne ekskurs in mente.

Obedience is the cloke of knavery

Rollefordelingen mellem Larsen og herskabet afviger ikke synderligt fra den netop omtalte hos Hegel: Larsen yder og herskabet nyder bogstaveligt talt frugterne af hans arbejde. Deres selvcentrerede forfængelighed udstilles endvidere gentagne gange, hvilket der allerede er anført

eksempler på. Den omtalte fremhævelse af herregårdens indre hygge og bekvemmelighed kunne ligeledes antyde, at deres borgerliggørelse ikke er uden et vist mål dekadence. Endvidere kan de kun opretholde en illusion om egen fortræffelighed ved at underkende alt, hvad Larsen gør, uagtet hans indsats i flere omgange kaster glans over herregårdens navn. De konfronterer ikke negativiteten, men projicerer den, kunne man sige. Følgende passus er helt central i den forbindelse:

»Dem [diverse haver og drivhuse, vores anm.] havde han [Larsen, vores anm.], dem pleiede, passede og opelskede han med Iver og Dygtighed, og det blev *erkjendt* af Herskabet, men de dulgte ikke for ham, at de hos Fremmede tidt spiste Frugter og saae Blomster, som overgik hvad de havde i deres Have (...)« (*HCAE*, p. 171, vores kurs.).

»Erkendt er ikke anerkendt«, fristes man til at konstatere.¹³ Og det er, hvis vi følger Hegel, i endnu højere grad herskabets problem, end det er Larsens. I hvor høj grad den rest af autoritet, herskabet klamrer sig til uanset hvor meget de er blevet spillet af banen, er en papirtiger, udstilles i kraft af den allerede citerede passage:

»(...) de følte de vare Herskabet, de kunne sige *Larsen* op, men det gjorde de ikke, de vare gode Mennesker og af deres Slags er der saa mange gode Mennesker (...).«

Den absolutte autoritet, som Larsen (måske) har lært at frygte, er således ikke længere inkarneret i dette herskab. Men det fører ikke til, at han, som han fremstår i historien, tager sig nogen form for åbenlyse friheder. Eksplicit holder han fast ved det, i Hegels forstand, dannende arbejde, og knytter sine ambitioner til det:

»(...) han vilde just stræbe nu, at hævde sit Navn som en af Landets bedste Gartnere, forsøge hvert Aar at bringe noget Fortrinligt af alle Havearter, og det gjorde han (...)« (*HCAE*, p. 173).

Blottet for selvbevidsthed er den gode gartner med andre ord ikke. Han kender sit værd, uanset om herskabet formår eller er villige til at anerkende det eller ej. Allerede det faktum sætter hans tjenstvillige optræden, når han udsættes for herskabets urimeligheder, i et andet lys. Lad os se nærmere på, hvordan denne optræden gestalttes i historien.

Et godt eksempel er den episode, hvor herskabet priser de meloner,

de har nydt ved hoffet, og anmoder Larsen om at skaffe nogle kerner fra dem:

»»De maa gaae til Hofgartneren, gode *Larsen*, og skaffe os nogle af Kjærnerne fra disse kostelige Meloner!«

»Men Hofgartneren har faaet Kjærnerne fra os!« sagde Gartneren ganske fornøjet« (*HCAE*, p. 172).

Er han fornøjet, fordi hans evne til at dyrke meloner på denne måde kommer til ære og værdighed, eller fordi han nu igen, som det skete i tilfældet med æblerne og pærerne, kan fange herskabet på det forkerte ben? Det er aldeles umuligt at aflæse ud fra scenen, sådan som den formidles til os. Hvad dette spørgsmål angår, er teksten, som gartneren, en spejlblank flade, fuldstændig åben for fortolkning. Og det er, skulle vi mene, netop pointen. Hvis man ikke finder den tydelig nok endnu, bliver den endnu klarere i det følgende:

»»Saa har den Mand vidst at bringe Frugten til en høiere Udvikling!« svarede Herskabet. »Hver Melon var udmærket.«

»Ja, saa kan jeg være stolt!« sagde Gartneren. »Jeg skal sige det naadige Herskab, Slotsgartneren har i Aar ikke haft Held med sine Meloner, og da han saae hvor prægtige vore stode og smagte dem, saa bestilte han tre af disse op paa Slottet!«« (ibid.)

Larsen kunne jo have fortalt dette med det samme, nu han var i gang. Men først da herskabet igen har ytret sig, kommer fortsættelsen. Er det fordi den ringe tjener kun svarer akkurat på det, han bliver spurgt om eller opfordret til, eller fordi han på denne måde i endnu højere grad får sit herskab til at udstille dets tåbelighed? Netop!

Man kan derfor på ingen måde udelukke, at det er en udspekuleret fælde fra Larsens side, da han stiller blomsten fra artiskokken til pynt i de herskabelige stuer og derved får herskabet til, med dets egne ord, at »prostituere« sig over for den unge prinsesse – blot på en ganske anden måde, end de selv er klar over. Først da de direkte henvender sig til ham, efter forgæves at have søgt efter blomsten i drivhusene og blomsterhaven, fortæller han dem med største underdanighed, men måske som en slet skjult og udsøgt pointe, at den ikke er at finde der, men i køkkenhaven. Man kan, altså, på ingen måde udelukke, at Larsen i et og alt har ført sit herskab *up the garden path* – ad en sti der ender i køkkenhaven. Men man kan på den anden side heller ikke slå det fast med et syvtommersøm. Vi står, som før, over for et stykke spejlblank fortolkelighed.

En mulig ordmæssig association lægger dog op til, at Larsen rent faktisk har sit herskab til bedste og på ingen måde lader sig knægte. I teksten går artiskokken, som nævnt, under det absolut prosaiske navn »Ærteskok«. Men at ærte er jo et andet, og i skrivende stund efterhånden arkaisk, ord for at drille. Man fristes med dette betydningsspil in mente til at slutte, at det langt fra er blomsten fra en »artig skok«, som Larsen har stillet til skue i de herskabelige stuer.

Det er således Larsen, sådan som han fremtræder i historien, der er dens ironisk ustabile punkt par excellence. Og eftersom han er dens centrale skikkelse, uanset hvilken allegorisk udlægning man måtte beslutte sig for, er han en instans, der omspænder enhver udlægning af den art med klædelige citationstegn. Set i et sådant lys, er der tillige en ganske anderledes suveræn ironi forbundet med fortællerens afsluttende linjer:

»Ja, det er Historien om »Gartneren og Herskabet«. Nu kan Du tænke over den!« (*HCAE*, p. 176)

Hvilket det absolut er værd at medtænke, når man spørger, om der finder en form for revolution sted i historien, og i givet fald hvilken.

Revolutionære storme?

Hvis der sker en form for revolution, er det i hvert fald ikke Larsen, der umiddelbart er dens agerende subjekt. Tværtom er det, som det er fremgået, naturen, der træder til og lader stormen omvælte de træer, der er associeret med den gamle tid og dermed adelsslægtens historie. Formelt set er denne omvæltning, som bemærket, ikke anledning til, at magthierarkiet for alvor tipper. Herskabet har, uanset de, som det konstateres, føler det de kalder sorg ved træernes fald, fremdeles samme formelle autoritet som før. Det må ligeledes bemærkes, at Larsens eneste allierede i historien ud over stormen, den unge prinsesse, tilhører et endnu højere samfundslag end herskabet, det højeste overhovedet faktisk, hoffet.¹⁴ Og intet overhovedet anfægter i historien hendes position og autoritet.

Hvis der finder en revolution sted, er det med andre ord efter alt at dømme en stille og rolig, ja ligefrem en artig en af slagsen, selv om de omtalte franske pæretræer kunne udlægges som en allusion til en vis revolte i denne nations historie. Stormen i »Gartneren og Herskabet« synes med andre ord at være revolutionær i langt mindre grad, end den storm der flytter skilt i historien af samme navn. Det kan derfor være instruktivt i sammenhængen at kaste et blik på dette stykke uvejr.

»Stormen flytter skilt« (1865) understreger det forhold, at enhver re-

volution også, og måske endda først og fremmest, er en kamp om sprog, om ord, om retten til at benævne. Hvad der er på færde i denne historie er nemlig en semiotisk revolution, hvor tegnene — titlens skilte — bytter plads. Teksten har en relativt kompliceret narrativ struktur, med flere lag af fortællinger, men det vil vi ikke hæfte os ved her. Som optakt til motivet med stormen, hører vi om det optog, som hørte med til at fejre den begivenhed, det var, når skomagerne flyttede laugshus og dermed også laugsskilt. Allerede her tages der, på karnevalistisk vis, et pænt mål gas på borgermusikken. Men det er som sagt bare en optakt. Den storm, der berettes om, går anderledes radikalt til værks. Allerede da den introduceres, hører vi, at:

»(...) meer end et gammelt, stolt Kirkespiir maatte bøie sig og har siden aldrig forvundet det.« (*HCAE*, bd. IV, p. 222)¹⁵

Derpå går det slag på slag med at flytte skilt:

»Barberens Skilt, den store Messingtallerken, blev revet af og flyttet lige hen i Vinduesfordybningen hos Justitsraadens, og det var næsten som en Ondskab, sagde hele Nabolaget, for det og de allerintimeste Veninder kaldte Fruen *Ragekniven*. (...)

Der fløi et Skilt med en afridset tør Klipfisk lige hen over Døren, hvor der boede en Mand, som skrev en Avis. (...)

Veirhanen fløi over paa Gjenboens Tag, og der stod den, som den sorteste Ondskab, sagde Naboerne.

Bødkerens Tønde blev hængt ud under »Damepynt«. (...)

Bundtmagerens Ræveskind, der er hans honette Skilt, blev flyttet hen paa Klokkestrængen hos den unge Mand, der altid gik i Froprædiken, saae ud som en nedslaaet Paraply, stræbte efter Sandhed og var »Exempel«, sagde hans Moster.

Indskriften: »*høiere Dannelses-Anstalt*« blev flyttet hen over Billardklubben, og Anstalten selv fik Skiltet: »her opammes Børn paa Flaske«; (...).« (ibid.).

Jo, det går livligt for sig, og historien slutter med denne kombination af en advarsel og et fromt ønske:

»(...) Saadan en Storm kommer maaskee ikke i vor Tid, men i vore Børnebørns; da maae vi rigtignok haabe og bede om, at de holde sig inde, mens Stormen flytter Skilt« (*HCAE*, bd. IV, p. 223).

I forhold hertil, synes stormen i »Gartneren og Herskabet« aldeles at tabe pusten. Men det er kun for en første betragtning. Man bemærker jo, at den storm, der flytter skilte, har en mere satirisk, end en egentlig revolutionær brod. De epiteter, den bytter om på, fordeles ingenlunde efter tilfældige principper, men snarere efter et ganske bestemt princip, der med Blichers fortæller i »Hosekræmmeren« in mente kunne betegnes som gående ud på at benævne verden, som den er. I den forstand er stormens hærgen, opfattet som en ironisk aktivitet, stabil nok. I forlængelse heraf er det ligeledes værd at bemærke, hvem stormen i historiens forløb så at sige allieres med, nemlig sladderer, som denne huserer i nabolaget, blandt naboerne og blandt veninderne. Det er, når det kommer til stykket, næppe det stof som opstode og revolutioner er gjort af.

Den egentlige revolution sigter selvsagt heller ikke efter en tilstand af permanent ustabilitet. Når den har flyttet skilt, skulle betydningerne gerne falde på plads i et nyt mønster, som behager de ny magthavere og understøtter deres magt. Revolutionens mål er ikke det totale anarki, den totale semiotiske forvirring. Det er, med en sørgeligt aktuel betragtning, snarere terrorens mål.

Litteraturen har ikke samme mål som terroren. Men næppe heller det samme som revolutionen. Stivnet betydning er, i hvert fald efter nærværende skribenters formening, den autoritet, som litteraturen allerhelst udfordrer. Litteraturens mål er at holde betydningen flydende, åben for fortolkning, og derved omspænde enhver stabiliserende og konserverende udlægning af dette eller hint med klædelige citationstegn. Kun i denne forstand kan den være revolutionær uden at forbyrde sig mod sit væsen. Og netop en sådan form for virksomhed har vi set, at gartneren inkarnerer i historien om ham og hans herskab. Hermed er der sat ord på, hvad vi ser som denne histories egentlige revolutionære gestus, en gestus som behørigt relativiserer de allegoriske udlægninger af den, som vi har præsenteret og diskuteret.

Vi er derfor ikke helt enige med de Mylius, når han, i sin sammenstilling af »Alt paa sin rette Plads« (1853), hvor autoriteterne ryger i muddergrøften, og »Gartneren og Herskabet« i »Samfundets naturhistorie«, konkluderer, at:

»Det hedder sig om den »gode Larsen«, at han er blevet »sentimental i sine ældre Aar«, som herskabet udtrykker det. Det blev Andersen generelt ikke, men med »Gartneren og Herskabet« har han i nationalt-opbyggeligt ærinde været villig til at »glemme« sin viden om, hvilke kræfter der kan forstyrre det, han forstod ved det organiske samfund.

I den forstand er alt mere på sin rette plads i fortællingen fra 1853, mens historien af 1872 er en fortegnings- (A, p. 48).

Gemt er ikke glemt, som Andersen påpeger i en anden titel. Det er, kort sagt, uklogt at gøre regning uden den litterære fortegnings-

flade, han her er blevet fremlæst som, er der, for os at se, heller ikke spor i historien af den bitterhed, dens fortolkere ellers er enige om at tillægge den.¹⁶ Som man ved fra »Tante Tandpine«: selv om alt går i bøtten, resterer der stadig noget at læse på og mellem linjerne.

Noter

- 1 For nu at anvende Wayne C. Booths grundlæggende distinktion mellem stabil og ustabil ironi fra hans *A Rhetoric of Irony*, Chicago 1974.
- 2 I *Anderseniana*, 3. række, bd. IV, 1982.
- 3 København 2004.
- 4 Kongerslev 1973, pp. 218-220.
- 5 Tidsskriftet *BUM*, nr. 1-2(1996), p. 79.
- 6 Også de Mylius kommer ind på begrebet om anerkendelse i sine læsninger af »Gartneren og Herskabet«, dog uden specifik reference til Hegel og uden at gå i dybden med problematikken, som den gestalter sig i historien.
- 7 Teksten er episodisk og allegorisk-embematisk i langt højere grad, end den er stramt plotstyret. Trods forekomsten af tretallet, som nævnt episodernes antal, en prinsesse, samt (måske) besjælede fugle, afviger dens struktur således markant fra det traditionelle eventyrs.
- 8 Vi citerer efter bd. V af *H. C. Andersens Eventyr I-VII*, København 1963-1990, p. 174. Herfter forkortet *HCAE*.
- 9 Et hånligt og nedladende udråb, selvfølgelig, men samtidig en onomatopoeisk omskrivelse af lyden af sådanne fugles skrig, som er ganske parallel til de Krager, der i »Hønse-Grethes Familie« mod slutningen, hvor titelpersonen blot afventer døden, skriger »Grav! Grav!«.
- 10 Se hertil Jacob Bøggilds artikler »Nåde for nåde«, i *Andersen & Gud. Teologiske læsninger i H. C. Andersens forfatterskab*, Frederiksberg 2004, og »Reflections of Kierkegaard in the Tales of Hans Christian Andersen«, i *Kierkegaard Studies. Yearbook 2006*, Berlin og New York.
Det er i øvrigt værd at bemærke, at det, ironisk nok, er en af Kierkegaards kongstanker, nemlig den at mennesket intet kan udrette alene ved egen fortjeneste, som herskabet et sted anfører for at sætte gartneren på plads:
»De har smag, *Larsen!*« Sagde Herskabet, »Det er en Gave, der er givet Dem af vor Herre, ikke af Dem selv!«
- 11 Dette bemærket uden intention om dermed at drage yderligere paralleller til John le Carres roman med samme titel.
- 12 Citeret efter Claus Bratt Østergaards nylige oversættelse, København 2005, p. 134. Herefter forkortet *ÅF*.
- 13 Vi vil driste os til at tage formuleringen til indtægt for, at Andersen bevidst

spiller på bemeldte hegelske dialektik, hvad historien, som det gerne skulle fremgå, også i øvrigt lægger op til. Hvor indgående Andersens læsning af Hegel har været, kan man næppe afklare fuldt ud, men det var som bekendt vigtigt for Andersen at følge med, og ikke mindst på grund af Heiberg var Hegel et centralt referencepunkt i samtiden.

- 14 Denne alliance mellem høj og lav, på den (bedste-)borgerlige stands bekostning, er velkendt hos Andersen, tænk bare på »Klokken«, hvor det kun er kongesønnen og den fattige dreng, der når målet.
- 15 Vi citerer denne historie fra bd. IV af nævnte udgave af Andersens eventyr.
- 16 Peer E Sørensen i *H. C. Andersen og herskabet*.

»Mellem æventyrets indledning og dets slutning dannes der gennem stormens oprydningssarbejde en symbolsk relation, et revolutionært perspektiv, som æventyret antyder som *mulighed*, men er realistisk nok til ikke at se som *virkelighed*, endsige mulig virkelighed. Deraf dets bitterhed« (p. 219).

Johan de Mylius i »Samfundets naturhistorie«:

»'Gartneren og Herskabet' handler, som enhver nogenlunde opvakt læser ved, om kunstnerens, dvs. Andersens egne, kvaler med at blive anerkendt af den hjemlige kritik, som han jo trods alt er afhængig af. den fortæller om, hvordan uforstanden sidder til højbords og frejdigt kan udtale sig nedladende om kvalitetsprodukter. Deraf fortællingens bitterhed, der dog også har andre kilder« (op.cit., p. 44).

Ib Johansen i »Fortællingen som vækstrum«: »Det som *Johan de Mylius* (med rette) fremhæver som *H. C. Andersens* nationalromantiske *utopi* i *Gartneren og Herskabet* er på sådanne præmisser dømt til at mislykkes (det bittert-ironiske tonefald der kendetegner slutningen er i så henseende *symptomatisk*, jf. ovenfor)«(op. cit., p. 78).